

Поліщук Марина Геннадіївна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ СПАДКОВОГО ПРАВА ПОЧИНАЮЧИ З ДРЕВНЬОГО РИМУ ДО СЬОГОДЕННЯ

Спадкове право у своєму розвитку пройшло довгий шлях, зазнавши трансформацій та вдосконалення. Спадкування відноситься до тих інститутів цивільного права, що почали своє формування за давніх часів історії людства і пройшли довгий шлях еволюції. Основні поняття спадкового права з'явилися ще в римському праві, пізніше вони були відтворені цивільним правом нових народів і дотепер лежать в основі спадкового права більшості сучасних правових систем.

Основним інститутом спадкового права є спадкування (*hereditas*). Спадкування (*hereditas*) – це перехід майна померлої особи до іншої особи (осіб). За допомогою цього інституту забезпечується збереження в цілісності майна померлого і перехід цього майна до правонаступника. Цим самим спадковим правом забезпечується загальне (універсальне) майнове наступництво після смерті особи. Універсальне правонаступництво (*sucessio universitas, universales*) має місце в разі, якщо одна особа бере на себе майнові права і обов'язки другої як одне юридичне ціле (*universitas*). Тобто, не можна було погодитися на наступництво лише в правах, відмовившись від обов'язків (боргів), чи покласти на одного спадкоємця борги спадкодавця, а іншому передати тільки права. [1, 346].

За римським правом спадкування можливе було лише або за заповітом, або за законом. Спадкування за законом мало місце в разі, якщо заповіт не був складений певною особою або був визнаний недійсним, або спадкоємець за заповітом не прийняв спадщину. Характерною особливістю римського спадкового права була неприпустимість поєднання цих двох підстав спадкування (заповіту та закону) в одному і тому ж випадку, тобто було неприпустимим, щоб одна частина спадщини перейшла до спадкоємця за заповітом, а інша частина цієї ж спадщини – до спадкоємців за законом.

Принцип єдиної підстави спадкування (*nemo pro parte testatus, pro parte intestatus decedere potest*) зберігався в усі періоди римської історії. Римське спадкове право пройшло чотири етапи свого розвитку: 1) спадкування за цивільним правом (*jus civile*); 2) спадкування за преторським едиктом; 3) спадкування за імператорськими законами; 4) спадкування за правом Юстиніана. [1, 274]. У Давньому Римі порядок покликання до спадкування визначався ступенем родинності: хто був ближче до померлого в порядку патріархальної родинності, тому і залишалось майно. Тобто, можна сказати, що у давні часи існувало тільки спадкування за законом. Такий «законний» порядок стояв вище за будь-яку волю. Якщо померлий мав дітей, то вони вступали у володіння його майном. Якщо дітей не було, то спадщина переходила до тих осіб, з якими померлий раніше становив одну сім'ю. Саме в цьому полягав природний закон спадкування, і в такому розумінні можна вважати, що в стародавні часи спадкування встановлювалось тільки за законом [3, 146].

І тільки з часом, коли *pater familias*, який вправі особисто розпорядитися всім майном, належним сім'ї за життя, на власний розсуд розпоряджається ним і на випадок смерті. Так виникає спадкування за заповітом. Із появою спадкування за заповітом виникає потреба встановити співвідношення закону

і заповіту як підстав спадкування. У період імперії було розроблено чіткі правила необхідного спадкування, встановлено коло осіб, які мають на нього право, визначено поняття «обов'язкової частки» та її розміри. За Юстиніана кровне споріднення остаточно витіснило агнатське. Тоді ж було встановлено класи (групи) родичів, які успадковують майно в порядку черговості, причому кожна наступна група — лише за відсутності чи відмови попередньої. Склалася чітка система спадкування за заповітом [3, 128].

Римське право зробило важливий крок, поклавши відповідальність за борги на спадкоємців, до яких переходило майно померлого. При цьому спадковому правонаступництву було надано характеру не тільки майнової відповідальності за спадщину, а й особистої відповідальності самого спадкоємця — навіть його власним майном. Причиною цього стало давнє уявлення римлян про правонаступництво особистості, що виробилося на ґрунті релігійних вірувань.

Спадкове право сучасної України, значною мірою зобов'язане римському праву, що вперше сформулювало й послідовно провело думку про універсальний характер спадкового правонаступництва. Подальшого розвитку спадкове право набуло в Цивільному кодексі, де цьому інституту була присвячена окрема книга. Але деякі положення про спадкування та поняття спадкового права знаходили відображення в законодавстві, а саме засади універсальності, включаючи у склад спадщини як права, так і обов'язки спадкодавця та покладаючи на спадкоємця обов'язок відповідати перед кредитором за борги спадкодавця, правда, в межах спадкоємцями осіб, незалежно від наявності з ними сімейних чи родинних відносин, а також інших учасників цивільних відносин; існування кола осіб, яким належить обов'язкова частка у спадщині, покладення за основу спадкування за законом черговості, та умови визнання спадщини відумерлою. Це свідчить про стабільність даного інституту цивільного права і його важливе значення для регулювання сучасних відносин.

Розглядаючи шляхи розвитку та вдосконалення спадкового права, ми насамперед з'ясовуємо, що вивчаючи та узагальнюючи досвід минулого, ми сприяємо пізнанню закономірностей суспільного розвитку та уникненню повторення помилок. Українське спадкове право сформовано на основі римського спадкового права, що має багато особливостей які присутні в ньому. Авжеж присутні і розбіжності і деякі вдосконалення, що роблять українське спадкове право більш детальнішим і простішим ніж римське.

Бібліографічні посилання:

1. Підопригора О. А. Римське приватне право: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — 3-тє вид., переробл. та допов. — К.: Ін Юре, 2001. — 440 с.
2. Н. В. Фомічова Історичні аспекти становлення римського права //Актуальні проблеми держави і права – К., 2007.-с.272-274с.
3. Орач Є. М., Тищик Б. Й. Основи римського приватного права: Курс лекцій. — К.: Юрінком Інтер, 2000. — 272 с.
4. Федущак-Паславська Г. Основні засади спадкування за римським приватним правом // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні / Редкол. П. М. Рабінович та ін. — Л., 2004. — С. 69-70.